

Yerel Kalkınmada Kültürel Mirasın Önemi: Amasra'da Çekicilik Sanatı Örneği¹

The Importance of Cultural Heritage in Local Development: An Example of the Art of Çekicilik in Amasra

Fatma Bağdatlı ÇAM *
Melek Sarı GÜVEN **
Burak Kayhan AYGÜN ***
Hakan AVŞAR ****
Umutcan ÖNCÜ *****

Öz

Amasra'da tarih öncesi çağlardan günümüze ulaşmış olan çekicilik, malzemesi ağaç olan ve oduna şekil verilerek üretilen bir sanat dalı olarak aynı zamanda Amasra için en önemli kültürel mirastır. Türk kültür mirası olarak nesillerdir süren bu geleneğin Amasra için turizm değerinin olduğu bilinmekle birlikte ekonomiye olan katkısının da araştırılması önem arz etmektedir. Çünkü kültürel miras değeri olan bu sanatın yerel kalkınma üzerindeki etkisi gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu sebeple, çekicilik sanatının kültürel miras olarak halk tarafından benimsenmesi, korunması ve sürdürülmesi önemli hâle gelmiştir. Son yıllarda sürdürülebilirlik kavramının kalkınma teorilerinde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu sebeple yerel kalkınma öznesi olarak ele alınacak çekicilik sanatının da bu bağlamda ele alınması doğru olacaktır. Tübitak 2209-A Projesi kapsamında desteklenmiş olan bu çalışmada sözlü tarih yöntemiyle kaynak kişilere ulaşılarak elde edilen bilgiler doğrultusunda bu sanatın yöre halkı için önemi ile bölgeye ekonomik ve turizm değeri olarak katkısı araştırılarak Çekicilik sanatının kültürel miras olarak öneminin vurgulanması, değerinin fark edilmesi ve koruma bilinci oluşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Amasra, çekicilik sanatı, kültürel miras, kültür, turizm.

Abstract

In Amasra, art of çekicilik, which has survived from prehistoric times to the present day, is also the most important cultural heritage for Amasra, as a branch of art whose material is wood and produced by shaping wood. Although it is known that this tradition, which has been going on for generations as a Turkish cultural heritage, has tourism value for Amasra, it is also important to investigate its contribution to the economy. Because the impact of this art, which has cultural heritage value, on local development is gaining importance day by day. For this reason, it has become important for the public to adopt, protect and maintain the art of çekicilik as a cultural heritage. In recent years, it has been seen that the concept of sustainability has an important place in development theories. For this reason, it would be correct to consider the art of çekicilik, which will be considered as a subject of local development, in this context. In this study, which was supported within the scope of the Tübitak 2209-A Project, the importance of this art for the local people and its contribution to the region as an economic and tourism value were investigated with the information obtained by reaching the source people through the oral history method. It is aimed to emphasize the importance of the art of çekicilik as a cultural heritage, to realize its value and to create conservation awareness.

Keywords:

Amasra, art of çekicilik, cultural heritage, culture, tourism.

* Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
fatmabagdatli@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1772-8404
Bartın/ TÜRKİYE

* Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Letters, Department of Art History
fatmabagdatli@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1772-8404
Bartın / TÜRKİYE

** Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
meleksari1@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0348-5467
Bartın / TÜRKİYE

** Assoc. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Letters, Department of History
meleksari1@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0348-5467
Bartın / TÜRKİYE

*** Öğrenci, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
burakkayhan.bk@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6189-7494
Bartın / TÜRKİYE

*** Student, Bartın University, Institute of Postgraduate Education
burakkayhan.bk@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6189-7494
Bartın / TÜRKİYE

**** Öğrenci, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
hakanavsar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6189-7494
Bartın / TÜRKİYE

**** Student, Bartın University, Institute of
Postgraduate Education
hakanavsaar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6189-7494

Bartın / TÜRKİYE
**** Öğrenci, Bartın Üniversitesi, Arkeoloji
Bölümü
umutcan.6574@gmail.com

Bartın / TÜRKİYE
**** Student, Bartın University, Department
of Archaeology
umutcan.6574@gmail.com
Bartın / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 17/05/2023

Kabul/Accepted: 17/07/2024

Makale Bilgileri

Atıf: Bağdatlı Çam, F. & Sarı Güven, M. & Aygün, B. K. & Avşar, H. & Öncü, U. (2024). Yerel Kalkınmada Kültürel Mirasın Önemi: Amasra'da Çekicilik Sanatı Örneği. *Selçuk Türkiyat*, (63): 331-351. Doi: 10.21563/sutad.1301110

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: TÜBİTAK 2209-A Projesi ile Desteklenmiştir.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Değerlendirme: Yapıldı – iThenticate.
Benzerlik Taraması: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Etik Beyan: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.
Lisans: lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Bağdatlı Çam, F. & Sarı Güven, M. & Aygün, B. K. & Avşar, H. & Öncü, U. (2024). Yerel Kalkınmada Kültürel Mirasın Önemi: Amasra'da Çekicilik Sanatı Örneği. *Selçuk Türkiyat*, (63): 331-351. Doi: 10.21563/sutad.1301110

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: Supported by TUBITAK 2209-A Project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

¹ Bu çalışma, Tübitak 2209-A programı kapsamında gerçekleştirilen "Amasra'da Ahşabın En Güzel Hali: Çekicilik Sanatı" adlı proje sonucundan üretilmiştir.

Proje Bilgileri: Tübitak 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı, Program Kodu: 2209-A, Başvuru Dönemi: 2020/2, Başvuru Tarihi: 25/012021, Başvuru Numarası: 1919B012006348, Proje Konusu: "Amasra'da Ahşabın En Güzel Hali: Çekicilik Sanatı". Bu proje, Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 27.05.2021 tarih ve E-23688910-050.01.04-2100041906 sayılı izniyle gerçekleştirilmiştir.

Bağdatlı Çam, F. & Sarı Güven, M. & Aygün, B. K. & Avşar, H. & Öncü, U. (2024). Yerel Kalkınmada Kültürel Mirasın Önemi: Amasra'da Çekicilik Sanatı Örneği. *Selçuk Türkiyat*, (63): 331-351.

Doi: 10.21563/sutad.1298615

Giriş

Amasra’da kültürel miras olarak tanımlanan çekicilik sanatı sözlü tarih perspektifinden el alınarak geçmişten günümüze varoluşu ve yerel ekonomiye katkısı açılarından incelenmiştir. Bir kültüre ait olan eserlerin tanınması ve korunması kültürel devamlılık için oldukça önemlidir çünkü değerler ve eserler ait olduğu toplumu temsil eder. Günümüzde kültürel mirasın korunması uluslararası bir norm olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte kültürel mirasın ekonomik kalkınmaya kazandırılması da yönetimlerin finansal büyüme politikalarında önemli bir destek unsuru haline gelmiştir. Bir bölgede var olan somut ve soyut her türden ortak değerlerin yerel kalkınmadaki rolü, kültürel mirasın ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin hangi kanallarla sağlandığı ile doğrudan ilişkilidir. Son yıllarda kalkınma kavramı üzerine yapılan tartışmalarda, kalkınma teorilerinin sürdürülebilirlik çerçevesinde olduğu görülmektedir. Bu durum, Amasra’da yer edinmiş olan Çekicilik Sanatının yöre halkı için ne derece sürdürülebilir olduğunun incelenmesini önemli kılmaktadır.

Çalışmada kültürel mirasın bilimsel olarak tanımlanması ile kültürel miras türleri kategorize edilmiş, kültürel miras ve yerel kalkınma olguları arasındaki ilişki incelenerek, bu iki kavram arasındaki doğru orantı sayısal veriler ile ortaya konmuştur. Bununla birlikte kültürel mirasın yerel anlamda sürdürülebilir kalkınmaya nasıl bir etkide bulunduğu, TÜBİTAK 2209-A programı kapsamında gerçekleştirilen “Amasra’da Ahşabın En Güzel Hali: Çekicilik Sanatı” adlı projeden elde edilen veriler ışığında, Bartın ili Amasra ilçesinde icra edilen Çekicilik Sanatı örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

Yöntem

Çalışmamıza konu olan proje kapsamında, 10 katılımcıyla yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğiyle veriler elde edilmiş ve tümevarıma dayalı bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yönteminin kullanılmasının ana nedeni, çalışmanın ölçümden çok açıklama verilerine ihtiyaç duymasıdır. İnsana dair olguların ve sosyal olayların sürekli değişiyor olmasından dolayı olay ve olguların içinde gerçekleştiği durumu görmek önemlidir. Bu sebeple Amasra’da ikamet eden Çekicilik Sanatı ustalarından açık uçlu sorular içeren görüşmelerle bilgiler alınmıştır. Bununla birlikte belge analizi kısmında; kültürel mirasın ekonomik boyutunu ele alabilmek amacıyla, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde edilen veriler analiz edilmiş, kültürel mirasın yerel kalkınmadaki rolünün anlaşılabilmesi adına proje kapsamında elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Nitel araştırma tekniklerinden olan görüşme ve doküman analizi veri toplama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde nitel araştırma yöntemi ve tümevarıma dayalı bir yaklaşım kullanılmıştır (Yıldırım-Şimşek, 2016, s. 41). İnsana dair olguların ve sosyal olayların sürekli değişiyor olmasından dolayı “olay ve olguların içinde gerçekleştiği durumu” görmek önemlidir. Bu sebeple, Çekiciler Çarşısı’nda çalışmakta olan ustalardan ve halktan doğru, güncel ve gerçekçi bilgiler alabilmek anlamında gerektiğinde anında yapılandırılmaya uygun sorularla projenin bilgi toplama kısmı iki danışman ve üç araştırmacı tarafından yürütülmüştür.

Ustalara yöneltilen sorular, tabakalama yöntemi ile örnekleme (Özsoy, 2014) şeklinde uygulanmıştır. Özsoy'a göre bu yöntemde, popülasyon üyeleri iki ya da daha fazla sayıda katmana bölünerek her katman ayrı ayrı analiz edilir. Bu anlamda; sadece ustalık yaparak üretim sürecinde bulunanlar ve hem üretim sürecinde hem de satış sürecinde bulunanlar olarak iki katmana ayrılmıştır. Her katmandan 5 kişiye ulaşılarak toplam 10 kişi üzerinden veri erişimi sağlanmıştır. Bu makalede, yapılan görüşmelere dair veriler değerlendirmeye alınmıştır.

1. Kültürel Miras, Yerel Kalkınma ve Kültürel Mirasın Ekonomik Değeri

Kültürel Miras:

Kültürel miras; geçmişte yaşamış toplumlar tarafından oluşturulmuş ve günümüzde uluslararası kuruluşlar tarafından muhafaza edilen somut veya somut olmayan varlık ve olguların tümüdür. Kültürel miras sadece ait olduğu ülkenin değil, tüm insanlığın ortak değeri konumundadır (Somuncu & Yiğit, 2009, s. 387). Doğal ve kültürel mirasların uluslararası kuruluşlar tarafından tüm insanlığın ortak değeri olarak onaylanmasında ve korunmasında belirli hükümler söz konusudur. Unesco tarafından oluşturulan "Dünya Doğal ve Kültürel Miras Koruma Sözleşmesi"¹ 16 Kasım 1972'de toplamda 175 ülke tarafından imzalanmış, doğal ve kültürel mirasların muhafazası belirli şartlara tabi kılınmıştır. Söz konusu sözleşmede, uluslararası camianın ortak değeri sayılan doğal ve kültürel mirasların muhafazasının tüm insanlığın ortak ödevi olduğu vurgulanmış ve sözleşmeye taraf ülkelerin, belirlenen hükümlere titizlikle uyması gerektiği belirtilmiştir. Kültürel miras türlerinin neler olduğu ve bu türlerin nasıl kategorize edildiği mühim bir mevzudur. Zira kültürel miras türlerinin doğru bir şekilde kategorize edilmesi, yerel kalkınma açısından hangi kaynaktan ne kadar verim alınabildiğinin belirlenebilmesi için oldukça önemlidir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde, kültürel mirasın tanımı ile kültürel miras türleri kategorize edilerek doğru bir tasnif tablosu çizilmeye çalışılacaktır.

Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait; kültür, din ve güzel sanatlar alanında bulunan, kültürel devamlılık arz eden yer altındaki ve yer üstündeki tüm varlıklar, kültür varlığı statüsünde değerlendirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Kültür Varlıkları Koruma Kanunu'nda *kültürel açıdan özgün değer taşıyan tüm taşınır ve taşınmaz varlıklar, koruma kapsamına alınmıştır*, ibaresi yer almakta ve kültürel mirasın muhafazası ile ilgili hükümler belirtilmektedir (2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983, s. 3).

Geçmişten bugüne kültürel anlamda süreklilik arz eden, birtakım gruplar ya da toplumlar tarafından kültürel mirasların parçası olarak tanımlanan; uygulamalar, araçlar ve gereçler, temsiller, anlatımlar ya da beceriler, somut olmayan kültürel miras kapsamına girmektedir. Geleneksel Türk el sanatları ürünlerini, buna bağlı olarak da Türklerin kültür mirasını yeni nesillere aktarabilecek yeni ustaların yetişmemesi son yıllarda ustaların ve ustalığın kayıt altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ahşap işçiliği de geleneksel Türk kültürel mirasının önemli konularından birini teşkil etmektedir. Sözlü gelenekler, geleneksel el sanatları, ritüeller ve festivaller, somut

¹ <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> [Erişim Tarihi: 09.01.2023]

olmayan kültürel miraslara örnek teşkil etmektedir. Estetik nitelik taşıyan doğal alanlar; doğal yollarla oluşmuş jeolojik yapılar, ekolojik ve biyolojik anlamda nadir türlere ev sahipliği yapan karasal ya da sulak alanlar, doğal miras olarak sınıflandırılmaktadır. Ülkemizde popüler bir turistik alan olarak faaliyet gösteren Pamukkale Travertenleri, doğal yollarla oluşmuş mirasa yönelik önemli bir örnek olarak gösterilmektedir.

Yerel Kalkınma:

Yerel kalkınma; yerel dinamiklerin, fiziki, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak şekillendirilmesidir (Darıcı, 2007, s. 215). Başka bir ifadeyle yerel çapta üretilen mal ve hizmetlerin ekonomik girdiye olan katkısının iyileştirilmesidir. Dünyada yerel kalkınma alanında birçok uluslararası örgüt faaliyet göstermektedir. 20. yüzyılda, globalleşmenin olumsuz etkilerini minimize etmeye çalışan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği bünyesinde oluşturulan LEDAER, URBAN, EQUAL ve INTERRE programları vasıtası ile yerelden genele bir kalkınma stratejisi belirlenmiş ve yerel kalkınma alanında çeşitli eylem planları oluşturulmuştur (Çetin, 2007, s. 161-165). Bununla birlikte OECD bünyesinde LEED² programı çerçevesinde; yerel yenilik sistemleri ve yerel kalkınma ajansları ile mikro düzeyde kalkınma hamlelerinde bulunulmuş ve yerel programlardan alınan verim en üst düzeye çıkartılmıştır (Çetin, 2007, s. 167). Tarihimizde yerel kalkınma alanında yapılan yatırımların, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıllarından itibaren bir devlet politikası haline getirildiği görülmektedir. Özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda, yeni iskân yerlerinin oluşturulması ve harplerde yıkılan köy ya da şehirlerin ekonomik olarak kalkınmasını sağlayabilmek adına, vakıflar aracılığıyla yerel yatırımlar yapılmış ve yatırımların devamlılığı garanti altına alınmaya çalışılmıştır (Kayahan & Görkaş, 2009, s. 214). Osmanlı Devleti'nde yerel kalkınma alanındaki önemli atılımlardan biri de 1867 yılında yayımlanmaya başlayan vilayet salnameleridir. Vilayet salnamelerinde, vilayetlerin idari yapısı, coğrafi ve iklimsel özellikleri ile bölgelerin ekonomik girdileri tablolar halinde resmedilmiştir (Aydın, 2009, s. 53). Salnameler yerel kalkınma açısından incelendiğinde, bölgelerin ekonomik yapısı hakkında tespitlerde bulunması ve imar faaliyetlerine ihtiyaç duyulan alanların belirlenmesi bakımından, kalkınma politikalarına fikir sağlayabilecek potansiyel kaynaklar olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte yerel kalkınma alanında yapılan faaliyetler incelendiğinde merkezîyetçi bir kalkınma politikası güdüldüğü görülmektedir (Darıcı, 2007, s. 219). Özellikle Türkiye'nin üç büyük şehri İstanbul, Ankara ve İzmir şehirleri üzerinden çeşitli kalkınma planları oluşturulmuş ve kalkınmanın büyük şehirlerden küçük şehirlere doğru yaygınlaştırıldığı bir profil çizilmiştir. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış dünyaya açılması ile küreselleşmenin Türkiye üzerinde olan etkisi gitgide artmış ve global sorunların yerel çapta olan hissedilirliği hat safhaya yükselmiştir. Bununla birlikte ülke çapında yaşanan krizlerin yerel alandaki sosyo-ekonomik yapıya büyük darbe vurduğu ve gelir dağılımında büyük eşitsizlikler

² <https://www.oecd.org/cfe/leed/> [Erişim Tarihi: 09.01.2023]

yarattığı gözlemlenmiştir (Darıcı, 2007, s. 219). 1990'lı yıllarda Türkiye'de ekonomik krizlerin yerel alandaki etkisini ortadan kaldıracı adımların alınmasıyla bölgesel anlamda çeşitli kalkınma planları oluşturulmuş ve 2000'li yıllardan itibaren kalkınma politikaları, Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı ve Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı gibi bölgesel kalkınma ajansları aracılığıyla yürütülmüştür.

Kültürel Mirasın Ekonomik Değeri

2016'da yürürlüğe konan "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları"nda 2030'a kadarki süreçte yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve ekonomik eşitsizliğin küresel bir sorun olmaktan çıkarılması gibi hedefler belirlenmiş, bu hedefleri uygulayabilmek adına Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı oluşturulmuştur³. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanan 11. Kalkınma Planı'nda⁴ BM tarafından belirlenen hedefler doğrultusunda üretime dayalı bir ekonomi modelinin uygulanması planlanmıştır. Ülke çapında uygulanacak olan bu modelde, balıkçılıktan, ormancılığa ve liman yönetimine kadar geniş bir yelpazede sürdürülebilir bir üretim stratejisi ortaya konulmaktadır. Yerel unsurlardan genele, aşağıdan yukarıya doğru bir büyümenin hedeflendiği 11. Kalkınma Planı'nda, kültürel yapıların daha verimli kullanılabilmesi adına işletme ve yönetim modeli çizilmiş ve kültürel değerlerin ekonomik kalkınmaya kazandırıldığı esnek bir politika oluşturulmuştur (SBB, 2019, s. 149). Çalışmanın bu bölümünde kültürel mirasların ekonomik açıdan nasıl bir potansiyele sahip olduğu irdelenecek ve kültürel mirasın yerel kalkınmaya yönelik katkısı hakkında genel bir tablo çizilecektir.

17 Ekim 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde⁵ kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki ortaya konmuş; kültürel mirasın sosyal refah ve sürdürülebilir yaşam için gelir dağılımını sağlayabilmesi adına belirli ilkeler oluşturulmuştur. Sözleşmeye göre kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması kültürel devamlılık arz edeceği gibi turizm ve kültür sektörleri aracılığıyla yerel çapta önemli bir istihdam yaratacak, dolayısıyla bölgenin ekonomik girdilerine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte sözleşme, taraf devletleri kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınmaya kazandırılmasına yönelik politikaları uygularken, mirasın kendi bağlamından koparılmamasını ve yaşayabilirliğine bir zarar getirilmemesini zorunlu kılar (Özünel, 2017, s. 24).

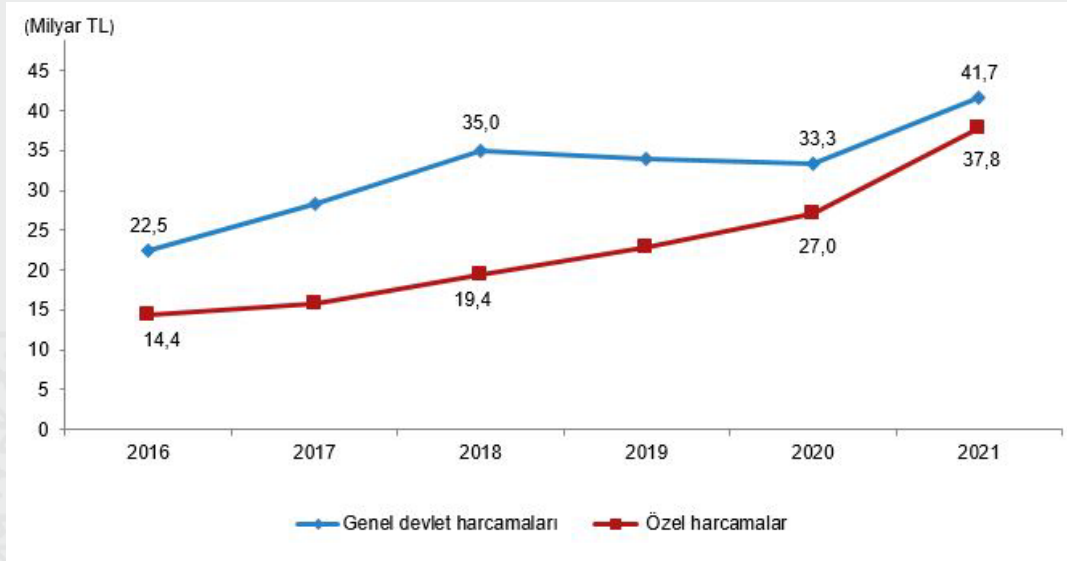
Kültürel mirasın ekonomik değerinin belirlenmesinde, mirasın taşınabilirliğinin bölge çapındaki tanınırlığının ölçülmesi mühim bir etkidir. Örneğin belli bir bölgede, geleneksel el sanatları alanında kültürel süreklilik arz eden ve kültürel miras olarak kabul edilen bir meslek dalı bölge düzeyinde marka olma potansiyeline sahipse; ekonomik değerinin bu potansiyel ile doğru orantılı bir şekilde artacağı gayet açıktır. Kültürel mirasın taşınabilirliğinin uygun reklam stratejileri ile artırılması, mirasın aynı zamanda kültür ve turizm sektöründe ve hatta ihracat sektöründeki limitlerini üst seviyeye çıkaracaktır. Yerel alanda popüler olan bir miras, uygun bir strateji ile

³ https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi_undp_-tr. [Erişim Tarihi: 09.01.2023]

⁴ <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> [Erişim Tarihi: 09.01.2023]

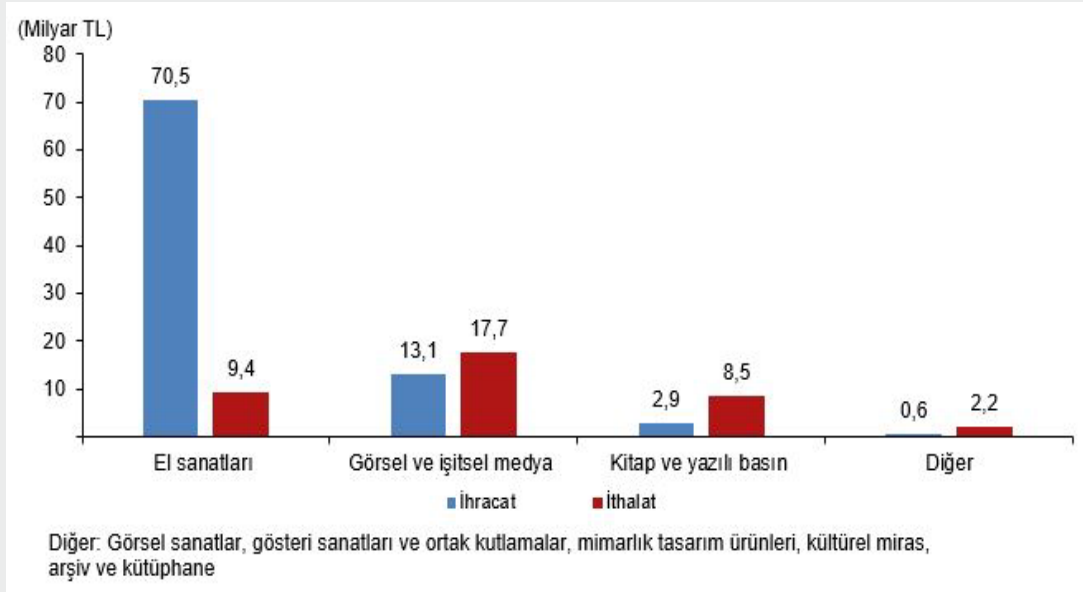
⁵ <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> [Erişim Tarihi: 09.01.2023]

bölgesel ve ulusal çapta üst düzey bir üne kavuşabilir ve bu şöhret vasıtası ile yerel kalkınmada kültürel mirastan elde edilen kazanımlar fevkalade artabilir. Ülkemizde Denizli ili içerisinde bulunan ve doğal miras olarak adlandırılan Pamukkale Travertenleri bu duruma önemli bir örnektir. Denizli'ye özgü bir doğal alan olan Pamukkale Travertenleri, çeşitli reklam ve pazarlama stratejileri ile ülke, hatta dünya çapında popülarite kazanmıştır. Pamukkale Travertenleri, her yıl dünya çapında binlerce ziyaretçi ağırlamakta ve turistik faaliyetler sonucunda turizme bağlı sektörlerin ekonomik girdilerine katkı sağlanmaktadır. Somut olmayan kültürel miras tarafında ise Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar devam eden Geleneksel Türk El Sanatlarından bir miras olan Hereke Halıları örnek olarak gösterilebilir. Kocaeli'nin Hereke ilçesinde icra edilen halı dokumacılığı, günden güne ciddi ölçüde ün kazanmış ve hâlihazırda dünya çapında tanınan bir marka haline gelmiştir. Hereke Halıları, yurt içinde satışı yapılmakla beraber, dünyaya da ihraç edilmektedir. Dolayısıyla yurt içinde ve yurt dışında yapılan satışlar vesilesiyle, Hereke ilçesinde dokumacılık alanında büyük istihdam olanakları yaratılmakta ve kültürel mirasın yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmaya nasıl kazandırılacağına yönelik rol model oluşturulmaktadır.

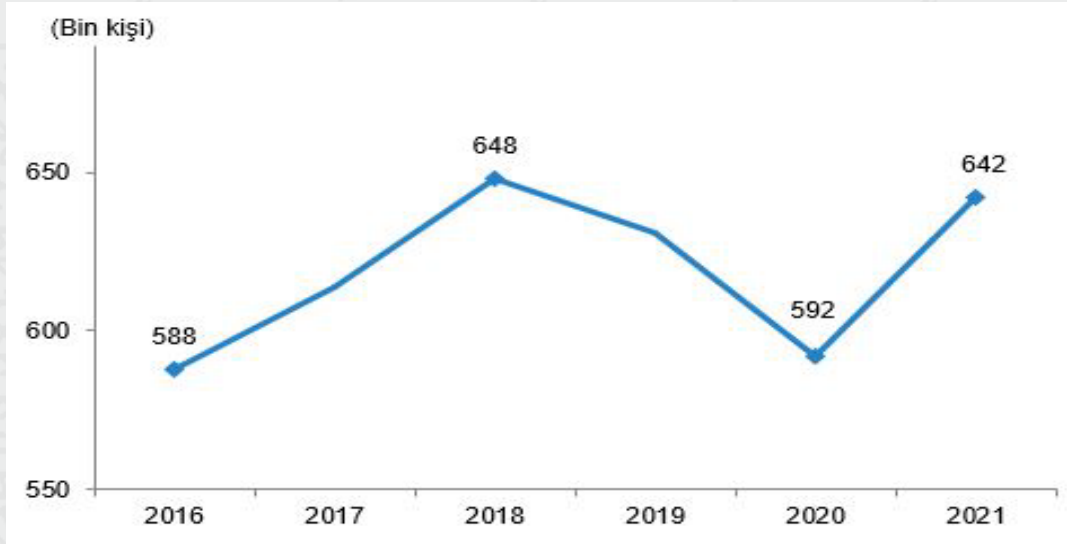
Şekil 1. *Kültür Ekonomisi ve Kültürel Harcama İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (2021)*

2016 yılından 2021 yılına değin kültür ekonomisi alanında devlet nezdinde ve özel sektörde yapılan harcamalardaki değişim Türkiye İstatistik Kurumu tarafından değerlendirilmiştir. (Şekil 1). 2016 yılından itibaren kültür ekonomisine yönelik yapılan yatırımlar neticesinde bir önceki yıla nazaran 2021 yılında kültür sektöründen elde edilen ciro seviyesi % 61,4 oranında artış göstermiş ve kültür ekonomisine yönelik yapılan yatırımların sürdürülebilir kalkınmaya olan etkisi adeta örneklendirilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Şekil 2. Kültürel Alanlara Göre İhracat ve İthalat, Türkiye İstatistik Kurumu (2021)

Kültürel alanlara göre ihracat ve ithalat alanındaki veriler tablo halinde Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanmıştır (Şekil 2). 2021 verilerine göre kültürel mal ve hizmetlerin ihracatı bir önceki yıla göre %110,6 oranında bir artış göstermiş ve ihraç edilen ürünlerin arasındaki en büyük payı geleneksel el sanatları almıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Yerel anlamda bir istihdam kaynağı olarak görülen geleneksel el sanatlarının, 2021 yılı kültürel mal ihracatı verilerinde en yüksek paya sahip olması, somut olmayan kültürel mirasın ekonomik kalkınmaya dönüştürülmesine yönelik büyük bir örnek teşkil etmektedir.

Şekil 3. Kültürel İstihdamda Olanlar, 15+ yaş, Türkiye İstatistik Kurumu (2016-2021.)

Türkiye İstatistik Kurumu'nun kültürel istihdam tablosunda, kültür sektöründe istihdam edilen kişi sayısı bindelik bazda gösterilmiş ve kültürel istihdamda yıllar içindeki değişim ortaya konmuştur (Şekil 3). 2021 yılında kültürel istihdam bir önceki yıla göre %8,4 oranında artmış ve kültürel istihdamda olanların %40'ını el sanatları

çalışanları oluşturmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen veriler incelendiğinde kültürel mirasın yerel anlamda istihdama yönelik etkisinin büyük bir önem teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Kültürel istihdam, on birinci kalkınma planı çerçevesinde belirlenen hedeflerden biridir. 2021 yılı verilerinde kültürel istihdam alanında elde edilen kazanımlar göz önüne alınırsa, önümüzdeki yıllarda planlanacak olan kalkınma stratejilerinde, kültür sektöründeki istihdam olanaklarının artırılması hususu, şüphesiz ki vazgeçilmez bir konuma sahip olacaktır. Sonuç olarak; kültürel mirasın kendi bağlamından koparılmayarak uygun bir strateji ile ekonomik kalkınmaya kazandırılması, yerel anlamda yeni iş imkânları, yeni iş kolları yaratacak ve aynı zamanda kültür turizmi faaliyetlerini tetikleyerek yerel ekonomiye canlılık kazandıracaktır.

2. Kültür Turizminin Ekonomik Potansiyeli

Türkiye 2021 yılında turizm sektöründen toplamda 24 milyar 482 milyon 332 bin dolar gelir elde etmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bu gelirin 952 bin 954 dolarlık kısmını; eğitim, spor ve kültürel faaliyetler oluşturmuş, bununla birlikte kültür sektöründe en büyük gelir payı, geleneksel halı, kilim, hediyelik eşya ve ahşap ürünlerden oluşmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Turizm faaliyetleri ile genel ekonomik girdiler arasında doğru orantı bulunmaktadır. Dolayısıyla bir bölgede gerçekleştirilen turizm faaliyetleri, aynı bölgede bulunan diğer ekonomik sektörlerde de canlanma yaratmakta ve yerel kalkınma açısından bir katalizör görevi üstlenmektedir. Günümüzde turistlerin gittikleri ülke ya da şehirlerde arkeolojik ve tarihi bölgelere daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir (Türkoğlu, 2020, s. 126). Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen veriler incelendiğinde, kültür turizmi faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanların başta ören yerleri olmak üzere çeşitli milli parklar, doğal miraslar ve müzeler olduğu kaydedilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Şekil 4. Yıllara Göre Müze ve Ören Yeri Ziyaretçi Sayısı, Türkiye İstatistik Kurumu (2010-2021).

2010 yılından 2021 yılına değin geçen süreçte ören yerlerinin ve müzelerin ziyaretçi sayısındaki değişim grafiği Şekil 4'te gösterilmektedir. Görüldüğü üzere 2010 yılından 2019'a kadar hafif dalgalanmalarla birlikte ziyaretçi sayısı, belirli bir düzeyde

seyretmektedir. Lakin 2019 yılında gerçekleşen pandemi döneminde, zaruri yasaklar doğrultusunda ziyaretçi konusunda ciddi ölçüde düşüş yaşanmış, 2020'nin ikinci yarısından itibaren pandemide yaşanan pozitif gelişmeler neticesinde yükselişe geçmiştir. Türkiye'nin 2021 yılında ören yeri ve müze ziyaretlerine gelen kişi sayısı 23 milyon 245 bin 317 olup, bu aktivitelerden elde edilen gelir ise 362 milyon 270 bin 93 TL'dir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bu bilgiler vesilesiyle ören yerlerinden ve müzelerden elde edilen gelirin, ekonomik kalkınma bakımından büyük bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Kültür miraslarına yönelik yapılan ziyaretler bağlı olduğu kuruma gelir getirmekle birlikte, mirasın etrafına konuşlanmış hizmet sektöründe de canlılık oluşturmaktadır. Dolayısıyla kültür turizmi faaliyetlerinin yerel anlamda ekonomik girdilere katkı sağlaması, yerel kalkınma düzeyinde de yükselişi beraberinde getirmektedir.

Kültür turizmi faaliyetlerinin yerel kalkınmaya yönelik katkısına bir örnek olarak, Safranbolu'nun turizm hareketliliğini gösterebiliriz. Safranbolu 17 Aralık 1994 yılından buyana UNESCO Dünya Miras Listesi'ndedir. Türk mimarisi tarzındaki 835 Safranbolu Evi ülkedeki örneklerinden daha iyi korunmuş ve bölgedeki varlığını çevreyle uyumlu bir şekilde sürdürmektedir. Bu sebeple yerli ve yabancı birçok turiste ev sahipliği yaparak hem kent ekonomisini canlı tutmakta hem de yöre halkı için önemli bir kazanç kaynağı oluşturmaktadır. 2021 Aralık ayı itibariyle açıklanan resmi verilere göre Safranbolu'ya gelen yerli turist sayısı 158.209, yabancı turist sayısı ise 6.591 olarak belirlenmiştir (Safranbolu Turizm Danışma Bürosu, 2021).

3. Amasra'nın Turizm Potansiyeli

Amasra iki bin beş yüz yıllık zengin tarihi, Bizans Döneminde inşa edilen ve Ceneviz kolonisi olarak yenilenen Amasra Kalesi, Roma Dönemine ait antik tiyatrosu, Bedesten olarak isimlendirilen anıtsal mimari yapısı ve son yıllarda arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan Roma Dönemi *Stoa* yapısı ve Osmanlı Devleti'nin fetih nişanesi olarak bıraktığı Fatih Camii gibi birçok kültürel mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle Amasra Kalesi'nin "Ceneviz Ticaret Yolunda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimleri"⁶ başlığı altında Dünya Miras Geçici Listesi'ne alınması, Amasra'nın sahip olduğu kültürel potansiyelin kamuoyuna duyurulmasında büyük bir rol oynamıştır. Amasra, geçmiş medeniyetlerden kalma miras ile bir kültür şehri olduğu kadar aynı zamanda bir tatil beldesidir. Şehrin doğu, batı ve kuzey kesimlerinin deniz ile kaplı olması; doğal limanlara, koylara ve plajlara sahip olması neticesinde Amasra, dikkat çeken bir ilgiyle önemli bir turizm beldesi olma yolunda ilerlemektedir.

Amasra'da turizm hareketliliği sadece yaz ayları ile sınırlı değil, bilakis Amasra, yılın on iki ayı boyunca ziyaretçi ağırlamaktadır (Özdemir, 2016, s. 109). 2022 yılında Amasra'da Eylül ayı itibariyle toplamda 1 milyon 144 bin 972 turist ağırlanması, 6 bin nüfusa sahip Amasra'nın yıl boyunca turizm açısından bir çekim merkezi olduğunun önemli bir kanıtıdır (Anadolu Ajansı, 2022). Amasra'nın ekonomik olarak gelişim safhaları incelendiğinde, belirli dönemlerde farklı dinamiklere sahip olduğu

⁶ <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6468/> [Erişim Tarihi: 09.01.2023]

görülmektedir. Amasra'nın 18. yüzyıldan itibaren gemi bakım-onarım merkezi olarak görev yaptığı bilinmekle beraber, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Amasra madencilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir şehir görünümünü almıştır (Davulcu, 2013, s. 27; Güven, 2019, s. 276). 20. ve 21. yüzyılda ise balıkçılık ve madencilik faaliyetlerinin gündeme alındığı Amasra'da kültür turizminin kent ekonomisine yapacağı katkı öngörülerek çeşitli turizm eylem planları hazırlanmıştır. Bu doğrultuda özellikle Amasra Belediyesi'nin kültürel faaliyetlere yönelik gerçekleştirdiği eylemler dikkat çekicidir. Son on yıldır Amasra'nın kültürel potansiyelinin üst seviyelere çıkarılabilmesi adına yoğun çalışmalar sarf edilmiş ve 2021 yılı itibariyle belediyenin sadece kültürel faaliyetlerine 136 bin 485 lira kaynak aktarılmıştır (Amasra Belediyesi, 2021).

Amasra'da her yıl düzenli olarak paket tur ve deniz turizmi faaliyetleri düzenlenmektedir. 2022'nin Yaz aylarında sadece deniz turizmi faaliyetlerinde kentte 5 ayda 5183 yabancı uyruklu ziyaretçi ağırlanmış ve ziyaretçiler kent ekonomisine döviz düzeyinde katkı sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2022).

Kültür turizminin yerel kalkınmaya katkısı dikkate alınarak, Amasra'nın söz konusu alandaki etkinliğinin, son yıllarda il bazında gerçekleştirilen tanıtım ve Arkeolojik çalışmalarla giderek ivme kazandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda binlerce yıldan bu yana Amasra ile özdeşleşmiş şimşir ağacından ürünler ve ahşap işçiliğinin öneminin belirgin hale getirilmesinin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda söz konusu kültürel mirasın yerel anlamda sürdürülebilir kalkınmaya etkileri, Tübitak 2209-A programı kapsamında gerçekleştirdiğimiz, "Amasra'da Ahşabın En Güzel Hali: Çekicilik Sanatı" adlı projeden elde edilen veriler ışığında, Bartın ili Amasra ilçesinde icra edilen Çekicilik Sanatı örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

4. Tarih Boyunca Çekicilik Sanatının Bölge Ekonomisi İçin Önemi

Amasra'da var olan antik yerleşim MÖ. 7. yüzyılda Miletos'un bir kolonisi olarak "Sesamos" adıyla kurulmuştur (Bağdatlı Çam vd. 2019a). MÖ. 4. yüzyılda Herakleia Pontike (Zonguldak, Ereğli İlçesi) tiranı Dionysios'un karısı olan Amastris, son Pers Kralı Dareios'un soyundan gelen bir Pers prensesidir ve MÖ. 301 yılında Sesamos kentini *synoikismos* yoluyla Tion, Kromna ve Kytoros yerleşimlerini de kapsayacak şekilde "Amastris" ismiyle yeniden kurmuştur. Kent Hellenistik Dönem boyunca Pontus Krallığı hâkimiyetinde yer alır. Ardından MÖ. 66'da Pompeius'un Mithridates VI Eupator'u yenmesinin ardından Roma hâkimiyetine girer ve *Pontus et Bithynia* Eyaletinin bir üyesi olur (Strabon XII. 3. 10; Burstein 1976, s. 79 ve 83; Bağdatlı Çam 2016, s. 37; Bağdatlı Çam vd. 2019a; Bağdatlı Çam vd. 2019b) Bizans Döneminde bir *Metropolis* olarak varlığını sürdüren kent, 13. yüzyılda Ceneviz kolonisi haline gelir. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Karadeniz seferinde Osmanlı topraklarına katılınca kadar Ceneviz yerleşimi olarak varlığını sürdürür (Eyice 1965; Zavagno 2012, s. 129-151) ⁷.

⁷ Amasra İlçesinde ilk arkeolojik çalışmalar 1990'lı yıllarda başlamış olup (Crow-Hill 1995), Alman bilim insanları C. Marek (Marek 1989) ve K. Belke (Belke 1995) tarafından bölgenin Antik Dönem ve Orta Çağ dönemlerine yönelik araştırmaları 1989 ve 1995 yıllarında yayımlanır. Ancak en kapsamlı çalışma Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, Bartın Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü

Amasra antik dönemden bu yana şimşir ağacı ve ahşap işçiliği ile ünlenmiştir. Hellenistik Dönemden itibaren Amastris (Amasra), Kromna (Tekkeönü/Kurucaşile) ve Kytoros (Gideros)'un Karadeniz'in ahşap ticareti ve şimşir tarak, kutu ve el işi ürünlerine antik yazarlar tarafından dikkat çekilmiştir. Örneğin kuzey Karadeniz kentlerinde üretilen ahşap lahitler için şimşir kakmalar Amastrisli ustalar tarafından yapılmaktaydı (Hannestad, 2007, s. 96-97). Coğrafya yazarı Strabon'a göre en fazla ve en iyi şimşir Amastris topraklarında yetişmekteydi (Strabon, 12.3.10-11). Antik yazar Ptolamaios, Roma İmparatorluk Döneminde Kromna (Tekkeönü/Kurucaşile), Kytoros (Gideros)'ta çok sert ve dayanıklı bir malzeme olan şimşir ağacının kalitesi ve şimşirden yapılmaya eserlerden bahsetmektedir. Şimşir bu dönemde kaşık, kutu, mum tahtaları ve tarak üretiminde kullanılmıştır (Karasalihoğlu-Düring, 2015, s. 36-41).

Antik dönemden itibaren kentte ağaç işçiliğine ve gemi yapımıcılığına bağlı bir ticaret ağı oluşturulmuş, bölgede ağaç işçiliği oldukça fonksiyonel hale getirilmiştir. Bu durum ileriki dönemlerde yaşayan medeniyetlerin, Amasra limanını aynı amaçla kullanmaya devam etmesi için öncü rolü üstlenmiştir (KK, 4)⁸. Zira Amasra'nın fethinden sonra Osmanlılar Amasra'yı transit geçiş alanı ile ağaç işçiliğinin ve gemi yapımıcılığının merkezlerinden biri olarak kullanmaya devam etmiştir. Zaman içerisinde Rusya ile yaşanan gerilim ve savaşlar neticesinde liman önemini yitirmiş ve ne yazık ki unutulmaya yüz tutmuştur.

Osmanlı döneminde bölgede icra edilen gemi yapımıcılığı ve kereste ihracatının 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar büyük ölçekte geliştiği görülmektedir. Buna ek olarak Amasra'da yasal ya da yasal olmayan yoğun bir ağaç kesimi yaşanmış ve Osmanlı donanması adına kalyon- firkateyn inşasına verilen önem gittikçe artmıştır (A. AMD/52-83, MVL. 95/77, Y. MTV. /232/180). 16. Yüzyıldan itibaren Karadeniz'de önemli bir sığınak limanı olarak da kullanılan Amasra Limanı, her türden gemicileri ağırlamış, bu nedenle Amasra ve çevresi, gemilerin ihtiyaçlarına cevap verilebilecek şekilde tasarlanmıştır. Gemi makaralarına yönelik Amasra'nın bir limanında Makaracılık gelişmiş (Makaracılar Köyü)⁹, gemilere yüklenilmek üzere bekleyen Çanaklar üretilmiş (Çanakçılar Köyü),¹⁰ merkezde bulunan limanlarda ise yine gemilerin kalafat¹¹, ip, yelken ve çıkırık¹² ihtiyaçlarına cevap veren birbiriyle bağlantılı ve sıralı dükkânlar kurulmuştur. Bu sıralı dükkân dizisi, günümüzde Tarihi Çekiciler Çarşısı olarak bilinen çarşının temeli niteliğindedir (Sakaoğlu,1987). Bu görüşe destek olarak Evliya

---

tarafından 2017 yılında başlatılan "Arkeolojik Yüzey Araştırması"dır (Bağdatlı Çam vd. 2019b). Araştırma sonucunda Amasra'nın Geç Tunç Çağlarından bu yana yerleşim gördüğü anlaşılmış olup, Grek, Roma, Bizans ve Ceneviz Dönemlerine ait kültürel varlıkların belgelenmesi çalışması sürmekte ve bilimsel yayınları hazırlanmaktadır. Amasra'nın turizm potansiyeline katkı sağlayacak somut çalışma, 2022 yılında Amasra Müzesi Başkanlığında ve Bartın Üniversitesi adına, Doç. Dr. Fatma Bağdatlı Çam'ın bilimsel danışmanlığında Amasra Antik Kenti Kurtarma Kazıları neticesinde, kentin Roma Dönemine ait anıtsal bir mimari yapı gün ışığına çıkartılmasıdır ve çalışmalar sürmektedir.

⁸ Tübitak 2209-A projesi kapsamında 11.12.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

⁹ Osmanlı döneminde gemilere yönelik makaraların üretimi nedeniyle ünlenen Amasra'ya bağlı bir belde.

¹⁰ Topraktan ve ağaçtan yapılan çanakların üretimi ile ünlenen Amasra'ya bağlı bir belde.

¹¹ Gemi tahtalarının aralıklarını katran ile doldurduktan sonra üstlerinin ziftlenmesi işlemi.

¹² Tahtaların yontularak baston, kaşık, kap vb. gündelik ürünlere dönüştürüldüğü geleneksel zanaat.

Çelebi'nin seyahatnamesinde geçen "Mükellef Çarşu" tabirini gösterebiliriz (Dankoff vd., 2017, s. 1001). Bu çarşıda, ısmarkoz¹³, makara, dümen kolu, felenk ve benzeri ahşap yedek parçalar üreten ustalar yer almaktadır (Sakaoğlu, 1987, s. 98). Dolayısıyla bu çarşıda bulunan ustaların, günümüzdeki çekici ustalarının selefleri olduğu varsayılmaktadır. Yine bu bağlamda, o dönemdeki çıkırıcılık zanaatının günümüzde icra edilen Çekicilik Sanatının atası olduğu çıkarımı hiç de yanlış değildir. Uluslu İbrahim Efendi'den (1680-1762) nakledildiğine göre yine, yörede çevredeki ıhlamur ağaçları işlenerek öreke, iğ ve havan yapılmakta ve diğer illere sevk edilmektedir (Sakaoğlu, 1987, s. 152). 1894 Kastamonu Vilayet Salnamesi 'nde yer alan bilgilere göre ise Amasra'da ağaçtan yazı takımları, kibrit ve sigara kutuları, tahta kaşıklar yapılmaktadır.

Çekicilik Sanatı, elektriğin olmadığı dönemlerde ahşap ustalarının Fotoğraf 1'de görüldüğü üzere el vasıtası ile odun üzerinde çekme işlemini uyguladığı bir ahşap oymacılığı türüdür. Çekmek fiilinden "Çekicilik" tabiri türemiş, bu tabir Amasra'nın merkezinde bulunan Çekiciler Çarşısı'na ismini vermiştir. Çekicilik Sanatı, kakmacılık¹⁴ ve leylekçilik¹⁵ gibi ağaç oymacılığı dallarından birisidir (KK 2)¹⁶. Kendi içinde de bölümelere uğrayan Çekicilik sanatı, ahşap oymacılığı alanında bir ekol oluşturmuş ve el vasıtası ile yaptığı yöntem itibarıyla ahşap oymacılığı alanında büyük bir popülerite kazanmıştır. Günümüzde elektriğin ve lazer makinelerinin yardımıyla geleneksel çekicilik yönteminden uzaklaşmış olsa da Çekicilik Sanatı, Amasra ve çevre köylerinde halen varlığını devam ettirmektedir (KK 1)¹⁷.

Fotoğraf 1. 1950'li Yıllarda Amasra'nın Eski Ustalarından İbrahim Vatandaşlar ve Çekici Tezgâhı.

¹³ Sütun, büyük taş, gemi vb. çok ağır şeylerin bir yerden bir yere kolaylıkla nakledilmelerini sağlamak için altlarına konan, üzerinden kaydırıldıkları kalın ve yuvarlak ağaç, bir nevi kızak.

¹⁴ Maden, ahşap, fildişi, bağa, mermer gibi malzeme üzerine istenen motife göre açılan yuvalara farklı renkte aynı cinsten veya farklı cinsten, genellikle daha kıymetli malzemeden kesilmiş parçaların yerleştirilmesiyle yapılan bir süsleme türü.

¹⁵ Keski yardımı ile ahşap üzerinde süslemelerin yapıldığı oymacılık sanatı.

¹⁶ Tübitak 2209-A projesi kapsamında 20.04.2022 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

¹⁷ Tübitak 2209-A projesi kapsamında 24.12.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

Fotoğraf 2. Amasra Tarihi Çekiciler Çarşısı.

1950'li yıllardan itibaren Çekicilik sanatının icrası Amasra merkezinde bulunan Tarihî Çekiciler Çarşısı'nda (Fotoğraf 2) yapılmaya başlanmış ve Amasra halkı için önemli bir gelir kaynağı hâline gelmiştir (KK 5, KK 6)¹⁸. Bu dönemde ahşap oymacılığının oldukça fonksiyonel hale gelmesi, ahşap işçiliğine bağlı alt kolların doğmasını da beraberinde getirmiştir. 1950 ve 1990 yılları arasında Tarihî Çekiciler Çarşısı'nda düzenli bir şekilde üretim yapan sayısız atölye ve usta bulunmaktadır. Günümüzde ise Tarihî Çekiciler Çarşısı'nda üretim yapan atölye sayısı azalmakla beraber, ahşap oymacılığı alanında toptancılık ve perakende satış yapan dükkân sayısı artış göstermiştir. Çekicilik Sanatı'nda üretim yapılan merkez bölge yine Amasra'ya bağlı Ahatlar köyüdür. Ahatlar köyü sakinleri, hali hazırda toplamda 50'yi aşan atölye ile çekicilik sanatı alanında üretim yapmakta ve Tarihî Çekiciler Çarşısı'nda ürünlerini sergilemektedir.

Fotoğraf 3. Amasra'ya Bağlı Ahatlar Köyü'nde Bir Atölye.

¹⁸ Tübitak 2209-A projesi kapsamında 13.11.2021 ve 14.11.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeler.

Amasra’da düzenlenen tur paketleri ve deniz turizmi faaliyetlerinde, turistlerin ziyaret ettiği ilk durak Tarihi Çekiciler Çarşısıdır. Tarihi çekiciler Çarşısı, Çekicilik Sanatı’nın ve bu alanda icra edilen ürünlerin sergilendiği, perakende satışların yapıldığı ticari bir merkez konumundadır. Kente gelen ziyaretçilerin başlıca durak noktalarından biri olan Tarihi Çekiciler Çarşısı, kentin perakende satış sektöründeki sürdürülebilirliğinin sağlanmasında büyük bir rol oynamaktadır. Öyle ki sadece yaz aylarında Tarihi Çekiciler Çarşısı’nda bulunan bir dükkânın günlük ortalama geliri 3 ila 5 bin lira civarındadır (KK 3)¹⁹. Bu gelir düzeyi Çekicilik Sanatı’nın kent düzeyinde önemli bir kazanç kapısı konumunda bulunmasını sağlamakta ve gelecek nesillerin bu alana yönelimini arttırmaktadır. Bölgesel ve ulusal çaptaki turistik faaliyetlerin önemli bir durak noktası halindeki Tarihi Çekiciler Çarşısı, günden güne popüleritesini arttırmakla beraber, Çekicilik Sanatı’nın yerel kalkınmadaki ekonomik değerini yükseltmektedir.

Fotoğraf 4. Ahatlar Köyü’nde Bir Atölye.

Çekicilik Sanatı’nın ekonomik değeri sadece Tarihi Çekiciler Çarşısı’nın kent ekonomisine yaptığı katkısı ile ölçülemez. Zira kentte Çekicilik Sanatı alanında geçimini sağlayan ve yeni nesil ustalar yetiştiren birçok aile bulunmaktadır. Amasra’ya bağlı Ahatlar Köyü’nde Çekicilik Sanatı alanında üretim yapan yaklaşık elli beş atölye bulunmakta ve Ahatlar Köyü sadece bu alanda yaratılan ürünlerin toptan satışı ile geçimini sağlamaktadır (KK 9)²⁰. Çekicilik Sanatı Amasra’da perakende satışta olduğu kadar, toptan satış faaliyetlerinde de büyük bir katkı rolüne sahiptir. Ahatlar Köyü’nde bulunan hemen hemen her aile, yaşadıkları evin zemin katlarına, Çekicilik Sanatı alanına yönelik atölyeler açmış ve uzun yıllar boyunca bu alandan elde ettikleri gelir vasıtası ile geçimini sağlamıştır. Ahatlar Köyü’nün Çekicilik Sanatı alanında nasıl popülerleştiği incelendiğinde, bu sürecin temellerinin 1980’li yıllara dayandığı görülmektedir. 1980’li yıllara değin tarihi Çekiciler Çarşısı’nda eğitim gören Ahatlar Köyü’nün ileri gelenleri, eğitimlerini tamamlamalarının ardından yaşadıkları köye geri

¹⁹ Tübitak 2209-A, “Amasra ‘da Ahşabın En Güzel Hali: Çekicilik Sanatı” projesi (1 Temmuz 2022’de raporlandı) kapsamında 09.11.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

²⁰ Tübitak 2209-A projesi kapsamında 11.11.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

dönerek Çekicilik Sanatı alanında atölyeler açmış ve sonraki yıllarda Ahatlar Köyü'nün sadece Çekicilik Sanatı üzerine kurgulanmasına öncülük etmişlerdir (KK 7)²¹. Günümüzde köylere yönelik göç politikalarında ve yerleşim planlamalarında, tarım, hayvancılık ve arıcılık gibi faaliyetler üzerinden stratejik planların oluşturulduğunu düşündüğümüzde, Ahatlar Köyü'nün sadece Çekicilik Sanatı'ndan elde edilen gelir üzerinden kurgulanması, bu alanın kent açısından ekonomik değerinin ne denli önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 5. Amasra Sanat Sokağı.

Çekicilik Sanatı'nın Amasra açısından ekonomik kalkınmadaki yerini gösteren ölçütlerden biri de Amasra'da Çekicilik Sanatı alanında ustalık sertifikasına sahip olmasa da bu alanda üretim yaparak kendilerine ek gelir sağlayan ailelerdir. Amasra'da ikamet eden aileler, asıl meslekleri farklı alanlarda olsa da Çekicilik sanatı ve Amasra'ya özgü el sanatları alanında üretim yapmakta ve üretilen materyallerin satışını yaparak gelir elde etmektedir (KK 8, KK 10)²². Özellikle Amasra'daki ev hanımlarının, istihdama katılımında büyük bir rol oynayan el sanatları alanında, ailelere Amasra Belediyesi tarafından teşvikler verilmekte ve ev hanımlarının bu alana yönelik çalışmaları desteklenmektedir. Tel kırma, hediyelik eşya ve biblo tarzı el emeği ürünlerinin tanıtımını ve bu ürünlerin perakende satışını yapmak amacıyla Amasralı aileler, *Tarihi Çekiciler Çarşısı*'ndan bağımsız olarak Fotoğraf 5'te görülen *Amasra Sanat Sokağı* adlı mevkide ürünlerini sergilemektedir. Ev hanımlarının Çekicilik Sanatı alanından gelir elde ederek kent ekonomisinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunması, kültürel mirasın halk üzerinden nasıl bir ekonomik girdiye dönüştürülebileceğine büyük bir örnek teşkil etmektedir.

²¹ Tübitak 2209-A projesi kapsamında 19.11.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

²² Tübitak 2209-A projesi kapsamında 26.11.2021 ve 27.11.2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

Son yıllarda yöresel ürünlere yönelik pazarlama stratejilerinde, patent ve tescil işlemlerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Örneğin Bartın'a özgü bir el sanatı olan tel kırma alanında 2009 yılında coğrafi işaret belgesi alınmış ve tescil çalışmalarının tamamlanması ile Bartın işi tel kırma, ulusal çapta büyük bir üne kavuşmuştur (Gören, 2020, s. 350). Bartın'da geleneksel kadın kıyafetlerinde de süsleme unsuru olarak kullanılan tel kırma işi Bartın yöresine ait önemli el sanatlarından (Dilek, Varol, Tilbe & Erçin, 2022, s.41, s. 117). Amasra'da icra edilen Çekicilik Sanatı'nın marka tescil çalışmalarına yönelik ise sivil toplum örgütleri tarafından yapılan girişimler devam etmekte ve Çekicilik Sanatı'nın ulusal düzeyde tanıtımına yönelik büyük bir çaba sarf edilmektedir. Amasra'da kültür ve turizm faaliyetlerinin artırılması ve Amasra'nın sahip olduğu kültürel mirasın tanıtılması hususunda; başta Amasra Kültür ve Turizm derneği olmak üzere Amasra Kaymakamlığı ve Amasra Belediyesi tarafından büyük bir mücadele verilmekte, yapılan girişimler neticesinde Amasra'nın kültürel potansiyeli ve bilhassa Çekicilik Sanatı, günden güne popüleritesini arttırmaktadır. Çekicilik Sanatı'nın marka olma yolundaki potansiyeli ve ulusal düzeydeki popülerliği sonucunda, Çekicilik Sanatı'nın kentin ekonomik döngüsündeki payı yükselmekte ve yerel kalkınma açısından bu alandan elde edilen kazanımlar artmaktadır.

Sonuç

Kültürel mirasın son yıllarda hem yerel hem ulusal ölçekte turizm potansiyeline katkısının önemi tartışılmaz hale gelmiştir. Bu konunun yerel kimliğe ve ekonomiye olan katkısını arttırmak ve ekonomik değerini daha da yükseltebilmek adına bölgesel ve ulusal kalkınma ajansları aracılığıyla çeşitli programlar düzenlenmektedir. 2000'li yılların başından itibaren başta Birleşmiş Milletler ve UNESCO olmak üzere Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve G-20 ülkeleri, aldıkları kararlarla, kültürel mirasın ekonomiye olan katkısını desteklemekte ve bu amaca yönelik sürdürülebilir planlamalar oluşturmaktadır.

Kültür ekonomisi alanında son yıllarda yapılan yatırımlar vesilesiyle ekonomik olarak bu alandan elde edilen kazanımlar, kalkınma planlamalarında kültürel mirasın da yer alması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, son 20 yılda ülkemizde yerel kalkınma açısından çeşitli hamleler yapılmakla beraber, kültür ekonomisine yönelik yapılan yatırımların desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınmaya kazandırılması ve kültür ekonomisinden elde edilen verimin artırılması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kültürel mirasın, doğru şekilde planlandığı ve uygulandığı takdirde, sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısının büyük olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Kültürel mirasın ekonomik değerinin artırılabilmesi adına pazarlama stratejileri oluşturulmalı ve geleneksel el sanatları gibi mirasların küresel düzeyde ihracat olanakları artırılmalıdır. Geleneksel Türk el sanatlarından biri olarak yaşatılmaya çalışılan Amasra Çekicilik Sanatı örneğinde görüldüğü gibi, yerel çapta sahip olunan somut ve bilhassa somut olmayan kültürel miras varlıklarının turizm açısından yerel ekonomiye kazandırılacak bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, Çekicilik Sanatı başta olmak üzere Amasra'nın kültürel mirasları ulusal

düzeyde tanıtımlar yapılarak marka tescil çalışmaları ile hak ettiği değere ulaşması sağlanmalıdır.

Ancak sürdürülebilir kalkınma adına yapılabilecek bu hamleler, mirası kültürel bağlamından koparma tehlikesi barındırmaktadır. Bu doğrultuda, kültürel mirasın yerelliği ön planda tutulmalı ve mirasın ticari bir meta haline getirilmesinden kaçınılmalıdır. Böylece, kültür mirasının özgünlüğü korunarak bölgesel ve ulusal düzeyde sürdürülebilir kalkınmaya olan etkisi daha da artacak ve kültür ekonomisinden elde edilen kazanımlar çok daha verimli hâle gelecektir.

Extended Abstract

This study is derived from the result of the project titled "Amasra'da Ahşabın En Güzel Hali: Çekicilik Sanatı" carried out within the scope of Tübitak 2209-A program. The art of *çekicilik*, which is defined as cultural heritage in Amasra, has been examined from the perspective of oral history and its existence from the past to the present and its contribution to the local economy. It makes it important to examine how sustainable the art of *çekicilik*, which has gained a place in Amasra, is sustainable for the local people. For this reason, data were obtained with the semi-structured in-depth interview technique with 10 participants and interpreted with an inductive approach.

The art of *çekicilik* is the art of woodworkers that carving wood in the periods when there was no electricity. It is a type of wood carving in which he applies the drawing process on the wood by hand. The term in Turkish "çekmek" is derived from the verb to pulling by hand, which is located in the center of Amasra. He gave his name to the Çekiciler Bazaar. It is one of the branches of carving. The art of *çekicilik*, which has also been divided within itself, has formed a *ecole* in the field of wood carving and has created a *ecole* in the field of wood carving. It has gained great popularity in the field of carving. Although today, with the help of electricity and laser machines, the traditional method of attraction has been moved away. His art still continues to exist in Amasra and its surrounding villages.

In order to increase the economic value of Turkish cultural heritage, marketing strategies should be created and the export opportunities of heritages such as traditional handicrafts should be increased at the global level. As seen in the example of Amasra *çekicilik* art, which is tried to be kept alive as one of the Traditional Turkish handicrafts, it is understood that tangible and especially intangible cultural heritage assets owned locally have a potential that can be brought to the local economy in terms of tourism. For this reason, the cultural heritage of Amasra, especially the art of *çekicilik*, should be promoted at the national level, and it should be ensured that it reaches the value it deserves through trademark registration works.

Kaynakça

- Aktan, C. C. & Tutar, H. (2007). Bir sosyal sabit sermaye olarak kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 6 (20), 1-11.
- Aydın, B. (2009). Sâlnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 36, s. 51-54). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bağdatlı Çam, F. (2016). Paphlagonia'da bir Pers prensesi: Amastris. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 31-46.
- Bağdatlı Çam, F. & vd., (a). (2019). Amastris (Amasra) antik kentinde arkeolojik tespitler. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 24,169-188.
- Bağdatlı Çam, F. & vd., (b). (2019). Bartın ili yüzey araştırmaları. 41. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, 53-74.
- Belke K. & Hunger H. (1996). *Tabula imperii byzantini*. *Verl. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*.
- Burstein, S. (1976). *Outpost of Hellenism. The emergence of Herakleia on the Black Sea*. Berkeley.
- Çetin, M. (2007). Yerel ekonomik kalkınma yaklaşımı ve uluslararası organizasyonlar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (1), 154-170.
- Bağdatlı Çam, F. (2016). Paphlagonia'da bir Pers prensesi: Amastris. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 31-46.
- Bağdatlı Çam, F. & vd., (a). (2019). Amastris (Amasra) antik kentinde arkeolojik tespitler. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 24,169-188.
- Crow, J. & Hill, S. (1995). The Byzantine fortifications of Amastris in Paphlagonia. *Anatolian Studies* 45, 251-152.
- Dankoff, R., Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (2017). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*. Ankara: Yapı Kredi Yay.
- Darıcı, B. (2007). Yerel kalkınmada küresel yaklaşımlar ve Türkiye'nin konumu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 215-222.
- Davulcu, M. (2013). Bartın yöresinde ahşap tekne yapımıcılığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 5(1), 23-52.
- Dilek, M., Varol, A.H., Tilbe, Ö. & Erçin, A. (2022). *Geleneksel Bartın kadın kıyafetleri*. Paradigma Akademi Yay.
- Eyice, S. (1965). *Küçük Amasra tarihi ve eski eserleri kılavuzu*. Ankara: TTK.
- Gören, S. (2020). Gelenekten geleceğe Bartın işi tel kırma. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8 (21), 29-48.
- Hannestad, L. (2007). Timber as trade resource of the Black Sea. (Eds. V. Gabrielsen-J. Lund). *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus Universitets, BSS Vol. 6, 85-99.
- Karasalihoğlu, M. & Düring, B. S. (2015). Traveller's notes on the Cide Region through the Ages. eds. B. S. Düring-C. Glatz. *Kinetic Landscape. The Cide Archaeological Project: Surveying The Turkish Western Black Sea Region*. Berlin, 36-50.
- Kayahan, C. & Görkaş, İ. (2009). Osmanlı dönemi bölgesel kalkınmanın finansman aracı olarak para vakıflarının kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 212-227.

- Kaya Ö., D. (2016). *Kent kimliğinin sürdürülebilirliği için peyzaj yönetim anlayışının geliştirilmesi: Bartın-Amasra örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Marek, C. (1989). Amastris. geschichte, topographie, archäologische reste. *Istanbul Mitteilungen (IstMitt)* 39, 373-389.
- Özsoy, O. (2014). *İktisatçılar ve işletmeciler için istatistik*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özünel, E. (2017). İnsanlar, gezegen ve refah için bir eylem planı: somut olmayan kültürel miras ve 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine eleştirel yaklaşım, *Milli Folklor Dergisi*, 15 (116), 18-32.
- Sakaoğlu, N. (1987). *Amasra'nın üç bin yılı*, Zonguldak: Zonguldak Valiliği Yay.
- Sarı Güven, M. (2019). 19. yüzyılda Amasra'da madencilik faaliyetleri ve işletilemeyen Tekkeönü maden ocağı'nın imtiyaz süreci. *History Studies: International Journal of History*, 11(1), 273-288.
- Somuncu, M. & Yiğit, T. (2009). Göreme milli parkı ve Kapadokya kayalık sitleleri dünya mirası alanı'ndaki turizmin sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirilmesi. *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*. Ankara, 387-402.
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası XII- XIII- XIV.* (A. Pekman, çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2020). Sürdürülebilir kalkınmada kültür mirasının yeri ve önemi, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (20), 2020, 117-143.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.
- Zavagno, L. (2012). Cities in transition: urbanism in Byzantium between late antiquity and the early middle ages (500-900), In *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity. Aspects of archaeology and ancient history*, ed. G.R. Tsetschkladze *BAR International Series 2030*, Oxford, 129-151.

Arşiv Belgeleri

- BAO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Sadaret Kalemî Defteri* (52).
- BAO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Meclis-i Vala Evrakları* (95).
- BAO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı* (220).

Sözlü Kaynaklar

- KK1: Dönmez, A.R., 63, Çekici Ustası ve Esnaf, Çekiciler Çarşısı-Amasra.
- KK2: Vatandaşlar, A.R., 62, Çekici Ustası ve Esnaf, Çekiciler Çarşısı-Amasra.
- KK3: Madan, F., 41, Çekici Ustası ve Esnaf, Çekiciler Çarşısı-Amasra.
- KK4: Yıldırım, K., 53, Çekici Ustası, Ahatlar-Amasra.
- KK5: Bensiz, M., 61, Çekici Ustası ve Esnafı, Çekiciler Çarşısı-Amasra.
- KK6: Sevinç, M., 47, Çekici Ustası, Ahatlar-Amasra.
- KK7: Topçu, M., 57, Çekici Ustası, Ahatlar-Amasra.
- KK8: Gürpınar, O., 42, Çekiciler Çarşısı Esnafı, Amasra.
- KK9: Yıldız, O., 46, Çekici Ustası, Ahatlar-Amasra.
- KK10: Işık, R., 65, Çekiciler Çarşısı Esnafı, Amasra

Elektronik Kaynaklar

- Amasra Belediyesi Faaliyet Raporu (2021), <https://www.amasra.bel.tr/faaliyet-raporlari> Erişim tarihi: 09.01.2023.
- Şanlıurfa İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Turizm İstatistikleri (2021) <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-165054/2021-turizm-istatistikleri.html> Erişim tarihi: 09.01.2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (1966) https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-_undp_-.tr. Erişim tarihi: 09.01.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> Erişim tarihi: 09.01.2023
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı (1983) <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-131017/2863-sayili-kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu.html> Erişim tarihi: 09.01.2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019) <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> Erişim tarihi: 09.01.2023
- UNESCO dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme (1972) <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> Erişim tarihi: 09.01.2023.
- UNESCO dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme (2003) <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> Erişim tarihi: 09.01.2023.
- UNESCO dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme (2020) <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6468/> Erişim tarihi: 09.01.2023.
- UNESCO dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme <https://www.oecd.org/cfe/leed/> Erişim tarihi: 09.01.2023.